
Omuralieva, A. (2020). Türkçede Ses Yansımali Fiiller Türeten +Kır- Eki Üzerine. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:3, Sayı: 1, 99 – 130.

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved: 21.02.2020

Kabul / Accepted: 22.03.2020

Araştırma Makalesi/Research Article

TÜRKÇEDE SES YANSIMALI FİİLLER TÜRETEN +KIR- EKİ ÜZERİNE

Aksaamai OMURALIEVA*

Öz

Türk dili, yansımali kelimeler ve onlardan türeyen yansımali fiiller bakımından zengin bir dildir. Bilindiği üzere yansımali kelimeler, yapı bakımından “ses yansımali” ve “biçim yansımali” olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Ses yansımali kelimeler, doğadaki canlı ve cansız varlıklardan çıkan sesleri taklit ederken, biçim yansımali kelimeler, nesnenin dış görünüşünü veya hareketlerindeki görünüşlerini betimler. Bu kelimelerden türeyen ses veya biçim yansımali fiiller, Türkçenin özellikle konuşma dilinde, edebî eserlerinde aktif kullanılan ve bir ifadeyi, kavramı daha kalıcı, duygusal, canlı bir şekilde veren kelimelerdir. Ses yansımali fiiller, yansıma kelimelere belirli bir ek veya yardımcı fiiller gelerek oluşmaktadır. Bu çalışmada, Türk dili ve lehçelerindeki ses yansımali kelimelerden fiiller türeten +Kır- eki üzerine durulacaktır. Çalışmanın amacı ise, tarihî ve günümüz Türk lehçelerindeki +Kır- eki ile türetilen ses yansımali fiillerden yola çıkarak +Kır- ekinin kullanımı hakkında tespitler ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Türkçe, yansımalar, ses yansımali fiiller.

---

* Dr. Öğr. Gr. Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü.
aksaamai.omuralieva@usak.edu.tr Orcid: 0000-0002-1798-294X

ON +KIR- SUFFIX THAT DERIVES PHONETICAL ONOMATOPEIC VERBS IN TURKIC LANGUAGES

Abstract

Turkic languages ara reach in onomatopeic words and verbs which are derived from these words. As is known, onomatopeic words are categorized structurally in two main groups as “phonetical onomatopeic” and “morphological onomatopeic”. Phonetical onomatopeic words mimic the sounds of animated or inanimated entities in the nature. On the other hand, morphological onomatopeic words describe the aspects of movements and appearances of objects. Phonetical or morphological verbs which are derived from these words often used in oral speech and actively in literacy and, expresses an statement or emotion vividly. Phonetical onomatopeic verbs are formed by adding suffixes or auxiliary verbs to onomatopeic words. These study will dwell on onomatopeic verbs which are derived by +Kir suffix in Turkic languages and dialects. The purpose of the study is to reveal the uses of +Kir suffix in historical or contemporary Turki dialects in the basis of phonetical onomatopeic verbs.

Keywords: *Turkic languages, onomatopeic, onomatopeic verbs*

Giriş

Yansıma kelimeler, dilbilim alanında hâlen yeterli şekilde incelenmemiş, tartışmalı ve derin bir araştırmaya ihtiyaç duyan konulardan biridir. Yansımaları kelimelerin kusursuz bir şekilde araştırılması için tabiatı, iç ve dış yaşamı ve orada bulunan varlıkların tarihini öğrenmek gerekmektedir (Aşmarin, 1928: 8).

Türk dili, yansımaları kelimeler ve onlardan türeyen yansımaları fiiller bakımından zengin bir dildir. Bilindiği üzere yansımaları kelimeler, yapı bakımından “ses yansımaları” ve “biçim yansımaları” olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. Ses yansımaları kelimeler, doğadaki canlı ve cansız varlıklardan çıkan sesleri taklit ederken, biçim yansımaları kelimeler, nesnenin dış görünüşünü veya hareketlerindeki görünüşlerini betimlemektedir.

Yansımaları kelimeler, eskiden beri ünlemler ile karıştırılan kelime türü olmuştur. Dmitriyev, yansıma kelimeleri, ünlemlere dâhil etmiştir, ancak özellikleri ile ilgili ilginç olarak nitelendirilebilecek şu tespitlerde de bulunmuştur:

İlk başta yansımaları kelimelerde Türkçenin ve ses bilgisi sisteminin karakteristik olmayan seslerinin bulunması.

Yansımaları kelimelerin konuşmada genellikle belirli fiillerle kullanılması.

Yansımaları kelimelerin özellikli yapısı, onların yaratıcı ve duyarlık özellikleri, bu kelimelerin başka bir dile doğrudan çevirmeye izin vermemesi (Şagdarov, 1962: 16).

Bazı dilbilimciler ses yansımaları kelimeler ile ünlemleri ayıran farklılıkları ortaya koyarak bu tür kelimelerin aynı çatı altında birleşmemesi gerektiğini belirtmişlerdir. Onlardan biri olan N. A. Kuraşkina yansıma kelimeler ile ünlemler ortasındaki farkı bu şekilde gruplandırmıştır: (Kuraşkina, 2007)

Ünlemler, doğrudan duyguyu, endişeyi, isteği göstermeden ifade ederken, yansımaları kelimeler, duyguyu isteği göstermeden gerçeği yansıtan anlatımlı ve biçimli bir araç olarak kullanılmaktadır.

Ünlemler bağlam içerisinde mimik ve tonlamalara (entonasyon) ihtiyaç duyarken, yansımali kelimeler ise bu gibi açıklamalara ihtiyaç duymadan kullanılmaktadır.

Ünlemler bağlantılı kelimeler, yansımali kelimeler ise leksikal anlama sahip kelimelerdir.

Yansımali kelimeler, kelime yapımında ünlemlerden daha çok kullanılmaktadır.

Ünlemler cümle öğeleriyle bir bağlantı içerisinde değillerdir, yansımali kelimeler ise cümlede söz disimsel yük taşımaktadır (İsyangulova, 2015: 554).

Ses yansımali fiillere gelecek olursak, bugüne kadar konuyla ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Ancak bazı üniversitelerde ses yansımali fiiller yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

Türkçede ses yansımali fiiller, ad durumunda olan ses yansımali köklere eklerin ve yardımcı fiillerin eklenmesiyle yapılmaktadır. Bu ekler, ses yansımali birincil veya ikincil biçimlere gelerek fiiller türetmektedir. Ses yansımalarında ad veya fiil türeten ekler, kullanılışı bakımından sınırlı eklerdir. Bu ekler, ses yansımaların kaidelerine bağlı kalarak düzenli bir şekilde köke ve gövdelere gelmektedir (Zülfikar, 1995: 106).

Yansıma kelimelerin fiil olması için ek getirilmesi en işlek kullanımdır. Ancak bunun yanı sıra yardımcı fiillerle de yansıma fiil oluşturulabilir: *çığıl tığıl kıl*- “çığıl çığıl etmek”, *bıdı bıdı et*- “kendi kendine konuşmak, mırıldanmak, homurdanmak”, *cız et*- “gıcırdamak” vb. Çalışmamızda, tarihî ve günümüz Türk yazı dillerindeki +*KIr*- eki ile türetilen yalnızca ses yansıma fiiller üzerinde durulacaktır.

+*KIr*- eki, yansımali kelimelerden fiil türeten, tarihî lehçelerden günümüze kadar kullanılagelen en eski ve işlek eklerden biridir. Bu ek, geçişsiz fiiller yapan, tonluluk-tonsuzluk, kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Bu ek, işlek olmayıp kullanım alanının genellikle yansıma kelimeler olduğu açıktır (Karaaęaç, 2013: 313; Tenişev, 1988: 431; Serebrennikov, 2011: 203). Z. Korkmaz, ses yansımali köklerden geçişli ve geçişsiz fiiller türeten bu ekin, birleşik yapıda olduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 2017: 176). Ergin ise, bu ekin Türkçede eski dönemlerden beri ses

yansımali isimlerden fiil türettiğini söylemiştir. (Ergin 2013: 183). Banguoğlu, bu eke daha farklı yaklaşmaktadır: sümür- < *sümük+ür- örneğini vererek, aslının +Ir- eki olduğunu ve /k/ ünsüzüyle biten kelimelere eklendiğini; daha sonra da bunun +KIr- şeklini aldığını düşünmektedir (Banguoğlu, 2015: 213). Eraslan da Ş. Tekin'in buna benzer görüşünü nakletmiştir (Eraslan, 2012: 114).

Ramstedt, Moğolca +KırA- (+krA-) ekiyle Türkçe +KIr- ekini karşılaştırarak *+gira-/ +kira- biçimlerini tasarlamıştır. Ramstedt'e göre bu ek, +kI- ve +ra- eklerinin birleşmesiyle oluşmuş ve +kI- eki, Moğolcadaki ki- "etmek, yapmak" fiili ile aynı olduğunu belirtmiştir (Choi, 2010: 256).

Tekin, Bang'ın Türkçedeki +KIr- eki, ettirgenlik olan +gur- /+gür- ekinden oluştuğunu görüşü ile ilgili; Türkçede yansıma kökenli fiillerde ettirgenlik anlamının olmadığından bu görüşün fonetik ve semantik açıdan kusurlu olduğunu ileri sürmüştür (Keskin, 2017: 234).

+KIr- ekinin, +kI- ve +r- eklerinin birleşmesinden oluştuğunu belirten Sevortyan, Hakas, Altay ve Şorcada +gır, +kir- ekinin birleşik olduğunu ve -kI fiilden isim yapım eki, -r'nin fiil yapım eki olarak iki unsura ayrıldığını söylemiştir (Şçerbak, 1981: 145).

Şçerbak, daha çok yansıma köklerden fiiller türeten bu ekle ilgili şunları belirtmiştir: +KIr- eki ile yapılan Türkçedeki bu tür fiiller, vur-/ ur- fiili ile yapılan birleşik kelimeler dışında başka bir şey değildir (Şçerbak, 1981:146).

Räsänen, diğer bilim adamlarına göre bu ekin, tek bir ek olarak kabul etmiş ve birleşik bir ek olmadığını ileri sürmüştür (Choi, 2010: 256).

Erdal, bu ekin, +kI- ve +(I)r- eklerinden oluşmuş birleşik ek oluşunu öne sürmüş ve bu ekin yuvarlak ünlülü şekillerinin sadece birkaç kelimeye geçtiğini belirtmiştir (Erdal, 1991: 468).

Tekin, bu ek üzerine yazdığı makalesinde Ramstedt'in görüşüne katılmış ve Moğolca, Türkçedeki yansımali fiilleri karşılaştırarak Moğolca -kira ve Türkçe -gır ekinin, kI- fiilinden geldiğini belirtmiştir (Tekin, 2013: 131).

Orhun Türkçesi dışında diğer tarihî lehçelerin ve günümüz Türk lehçelerinin hepsinde görülen ve ses yansımali fiiller alanında en işlek olan

bu ekin, +kır-, +kir-, +kur-, +kür-; +gır-, +gir-, +gur-, +gür-; +hur-, +hür-, +ñır-, +ñur-, +ñar-; +yır-, +yür- gibi alomorfları da bulunmaktadır.

Tarihî ve günümüz Türk lehçelerindeki +KIr- ekinin eskiden günümüze kadar kullanış şekilleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Lehçeler	Ek
Tarihî Türk Lehçeleri	
Orhun Türkçesi	-
Eski Uygur Türkçesi	+gır-, +gur-/ +kır-, +kur, +kür-
Karahanlı Türkçesi	+gır-, +gir-/ +kır-, +kir-, +kür-
Harezmi Türkçesi	+gır-, +gir-, +gür-/ +kır-, +kir-, +kür-
Kıpçak Türkçesi	+gır-/ +kır-, kür+
Eski Anadolu Türkçesi	+gır-, +gir-, +gür-/ +kır-/ +ñır-
Çağatay Türkçesi	+gır-, +gir-, +gür-/ +kır-, +kür-
Oğuz Grubu Lehçeleri	
Azerbaycan Türkçesi	+gır-/ +ñır-/ +kır-, +kür-/ +nır-/ +yır-, +yür-
Gagavuz Türkçesi	+gır-/ +kır-, +kür-/ +nır-
Türkiye Türkçesi	+gır-, +gür-, +gur-/ +kır-, +kir-, +kur-, +kür-/ +nır-
Türkmen Türkçesi	+gır-, +gir-, +gur- +gür-/ +kır-, +kir-/ +ñar-, +ñur-
Kıpçak Grubu Lehçeleri	
Başkurt Türkçesi	+gér-, +gır-/ +kér-, +kır-, +kör-
Karaçay-Malkar Türkçesi	+kir, +kür-
Karakalpak Türkçesi	+gır-/ +kır-, +kir-
Karay Türkçesi	+gır-/ +xır-/ +kır-, +kir-
Kazan-Tatar Türkçesi	+gér-, +gır-/ +kér-, +kır-
Kazak Türkçesi	+gır-/ +kır-, +kir-
Kırgız Türkçesi	+kır-, kir-, +kür-/ +ñır
Kırım-Tatar Türkçesi	+gır-, +gür-/ +kır-, +kür-, +kür-/ +ñır
Kumuk Türkçesi	+gır-, +gür-/ +kır-, +kür-, +kur-
Nogay Türkçesi	+gır-/ +kır-, +kir-
Karluk Grubu Lehçeleri	
Özbek Türkçesi	+kir-, +kur-
Yeni Uygur Türkçesi	+kar-, +ker-, +kir-, +kür-
Sibirya Grubu Lehçeleri	
Altay Türkçesi	+gır-/ +kır-, +kir-, +kur-, +kür-/ +ñır-
Hakas Türkçesi	+gır-, +gür-/ +hır-/ +ker(t), +kür-, +kür-
Tuva Türkçesi	+gır-, +gir-, +gur-/ +kır-, +kür-
Yakut Türkçesi	+ger(t), +gır-/ +xaar-/ +hıır-, +hur-
Çuvaş Türkçesi	+hır-, +hür(t), +hür-/ +kır-, +kür-, +kür-/ +nır-

Tarihî ve Günümüz Türk Lehçelerdeki Ses Yansımali Füllerin Listesi

+gIr-varyantı:

Eski Uygur Türkçesi

ögir- : Eğlenmek, sevinmek, neşelenmek. (EUTS. 147)

yanggur-: Ses çıkarmak, şakırdatmak, çınlatmak. (EUTS. 283)

Karahanlı Türkçesi

kegir- : Geçirmek. (DLT.II, 84-12; 84-11)

kıgır- : Bağırarak, ünlemek. (İKT. 37/54a3)

kurgır- : Zevzeklik etmek, yeğnilik etmek. (DLT.II, 194-5; 194-3)

Harezm Türkçesi

bısgır- : Gülümsemek. (ME.179-4)

çağır- : Çağırarak, davet etmek, seslenmek, bağırarak, kandırmak. (İML.104)

kegir- : Geçirmek. (NF.266-11), (ME.165-1)

kıgır- : Bağırarak, çağırarak. (KE.75r11; 222r2; 223v9)

ögür- : Ağlamak. (ME.50-7; 128-7)

ügür- : Bağırarak, feryad etmek. (ME.50-7; 128-7)

Kıpçak Türkçesi

bağır- : Melemek (koyun için). (İH.10)

çağır- : Çağırarak, bağırarak. (BM.), (CC. 59a/12), (İH. s.9)

kegir- : Geçirmek. (İM,)

kıgır- : Bağırarak, çağırarak. (Kİ.73; R. II. (Osm.) 707; Lh. Os. 678; B. D. M. II. 596.)

Eski Anadolu Türkçesi

begir- : Melemek. (Yen.TS. 41)

çağır- : Bağırarak, haykırmak. (Yen.TS. 60)

çığır- : 1. Bağırarak, haykırmak. 2. Davet etmek, çağırarak. (Yen.TS. 66)

gıjgır- : Haykırmak, gürlmek, fişiltılı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak. (Yen.TS. 105)

kıjgır- : Haykırmak, gürlmek, fişiltılı ses çıkarmak, haykırarak saldırmak. (Yen.TS. 105)

kagır- : Balgam çıkarmak için öksürmek. (Yen.TS. 134)

kıgır- : Çağırarak, davet etmek, seslenmek, haykırmak. (Yen.TS. 148)

ögür- : Böğürmek, bağırarak, yüksek sesle haykırmak. (Yen.TS. 179)

Çağatay Türkçesi

bagır- : Bağırarak, haykırmak, böğürmek. (ŞSL.74)

bögür- : Bağırarak, derin nefes çıkarmak, feryat figan etmek. (ŞSL.84)

çağır- : Bağırarak, feryat etmek, davet etmek. (ŞSL.147)

çığır- : Seslenmek, çağırarak. (ŞSL.162)

ıçgır- : Geçirmek. (ŞSL.47)

kiğir- : Geçirmek. (ŞSL.267)

kıçgır- : Çağırarak, bağırarak, seslenmek. (ŞSL.243)

ügür- : Ciğerden ağlamak. (ŞSL.37)

Azerbaycan Türkçesi

bağır- : 1. Bağırarak. 2. Böğürmek. 3. Ağlamak. (ADİL.202)

Gagavuz Türkçesi

baar- : 1. Bağırarak. 2. Çağırarak, seslenmek. (GTS.26)

çaar- : Çağırarak. (GTS.49)

gıjgır- : Bağırarak, sövmek. (GTS.103)

Türkiye Türkçesi

afgur- : Havlamak. (TSYK.291)

[afıl afıl: 1. Rüzgârın tatlı tatlı, serin serin esişini anlatır. 2. Soluk soluğa, çabuk çabuk, şapır şupur. (TSYK.291)]

agır- : Anırmak, haykırmak. (TSYK.292)

bağır- : 1. Yüksek ve gür ses çıkarmak. 2. Birine yüksek sesle çıkışmak. 3. Ağlamak. (TSYK.300)

[bağır: Bağırarak ses. (TSYK.300)]

böğür- : 1. Bağırarak, acı acı ses vermek. 2. Bağıra bağıra ağlamak. (TSYK.318)

çağır- : Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek. 2. Herhangi bir vesileyle birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek. 3. Ezgi ile söylemek. (TSYK.369)

[çağ: Gürültü. (TSYK.369)]

çığır- : Bağırarak, haykırmak. (TSYK.388)

[çığ: Çığlık, haykırış. (TSYK.388)]

[çığır çığır: Ses bildiren söz. (TSYK.388)]

çığır- : 1. Türkü söylemek. 2. Biri hakkında iyi konuşmak. 3. Çığlık koparmak. 4. Çağırarak, seslenmek. (TSYK.389)

[çığ: Çığlık, haykırış. (TSYK.389)]

[çığır: Çığlık. (TSYK.389)]

cızgır- : 1. Bağırarak. 2. Uğuldamak. 3. At kişnemek. (TSYK.352)

[cız: Kızgın yağın içerisine bir şey atılınca çıkan ses. (TSYK.351)]

gıgır- : 1. Boğzadan boğuk boğuk ses çıkarmak. 2. Soğuktan, üşümekten titremek. 3. Bağırarak. (TSYK.474)

[gıgır gıgır: Yavaş yavaş konuşmayı anlatır. (TSYK.474)]

gıjgır- : 1. Haykırmak, gürllemek. 2. Bağırarak. 3. Alevlenmek, horlanmak. (TSYK.475)

[gıj: Karganın bağırışını anlatır. (TSYK.475)]

[gıjıltı: Gıcırta, fışırta. (TSYK.475)]

gızgır- : 1. Ses çıkarmak (hayvan). 2. Kişnemek. (TSYK.481)

[gız gız: Koyun çağırma ünlemi. (TSYK.481)]

hıngır- : Sümürmek. (TSYK.502)

[hın hın: Burnun akıntılı olduğunu anlatır. (TSYK.502)]

kagır- : 1. Öksürmek, balgam çıkarmak. 2. Zorlayarak bir şeyi yerinden ayırmak, koparmak, kırmak. (TSYK.525)

[kagıldı: Gürültü. (TSYK.525)]

kağır- : 1. Bir araçla veya zorlayarak bir şeyi yerinden ayırmak. 2. Keklik avlamak için başka bir kekliği öttürmek. 3. Karga ötmek. 4. Seslenmek, çağırarak. 5. Sözle dokunmak. (TSYK.525)

[kağıltı: Kazların ötüşü, seslenişi. (TSYK.525)]

[kağıl kağıl: Kazların ötüşünü anlatır. (TSYK.525)]

kığır- : (Horoz) Ötmek. (TSYK.537)

kışgır- : Gürllemek. (TSYK.545)

[kış: Tavuk vb. hayvanları, kuşları ürkütme için kullanılan bir ünlem. (TSYK.545)]

[kış kış: Kümes hayvanını kovalama ünlemi. (TSYK.545)]

kişgir- : İnsan ya da hayvanları kavgaya kışkırtmak. (TSYK.549)

[kiş: Kümes hayvanları kovalama ünlemi. (TSYK.549)]

[kişirdi: Hırıltı, kişneme. (TSYK.549)]

kuğur- : (Güvercin) Ötmek. (TSYK.551)

ögür- : Bögürmek. (TSYK.582)

[ögürü ögürü: Bağıra bağıra. (TSYK.582)]

[ögür ögür ağla- : Hüngür hüngür ağlamak. (TSYK.582)]

ögür- : 1. Kusarken ya da kusacak gibi olurken gırtlaktan ses çıkarmak. 1. Bögürmek. 3. (Sığır) Bağırarak, böğürmek. (TSYK.582)

mağır- : (Sığır) Böğürmek. (TSYK.565)

pafgır- : 1. (Su) Gür ve hızlı akmak. 2. Havlamak, ürümek. (TSYK.585)

Türkmen Türkçesi

asgır- : Aksırmak, hapşırarak. (Tkm.TS.34)

bağır- : 1. Bağırarak, böğürmek. 2. Acı acı ağlamak, bağırarak çağırarak, hüngür hüngür ağlamak. (Tkm.TS.43)

gagır- : Öksürerek balgam tükürmek. (Tkm.TS.217)

gıgır- : 1. Bağırarak, böğürmek. 2. Birini çağırarak. 3. Bağırarak birine sesini yükseltmek. (Tkm.TS.257)

gugur- : Uğuldamak, vızıldamak. (Tkm.TS.305)

horgur-: Atın burnundan horultuya benzeyen ses çıkarmak. (Tkm.TS.351)

lägır- : Böğürmek, anırmak, bağırarak çağırarak. (Tkm.TS.435)

sümgür-: Sümürmek. (Tkm.TS.592)

üsgür- : Öksürmek. (Tkm.TS.656)

Başkurt Türkçesi

hémgér-: 1. Burun içindeki havayı birden vermek. 2. Sümürmek. (BTS.192)

ıjgır- : Çağırarak, böğürmek, ögürür gibi ses çıkarmak. (BTS.237)

kuzgır-: 1. Gürültü yapmak, gürültü patırtı yapmak. 2. Herhangi bir dış tesirden dolayı ağrılamak, coşmak. (BTS.390)

Karakalpak Türkçesi

jaŋgır- : (Eko) Çınlamak, yankılanmak. (Krkp.TS.227)

kıygır: Bağırmaq, haykırmak. (Krkp.TS.422)

şıjgır- : Yakmak, kızartmak. (Krkp.TS.747)

[şij: Cızırtı sesi. (Krkp.TS.747)]

Karay Türkçesi

bağır- : Bağırmaq. (Kry.TS.96)

çağır- : Çağırmaq, davet etmek. (Kry.TS.620)

dcıngır-: 1. Çalmak, çınlamak. 2. Telefon etmek. (Kry.TS.174)

tsagır- : Çağırmaq. (Kry.TS.610)

Kazan-Tatar Türkçesi

ıjgır- : 1. Uğuldamak. 2. (Yırtıcı hayvan için) Ulumak, kükremek, tıslamak. (Kzn-T.TS.111)

səngər-: Sümürmek. (Kzn-T.TS.234)

sızgır- : 1. Islık çalmak. 2. (Yılan) Tıslamak. 3. Rüzgâr uğuldamak. 4. Yoksullaşmak. (Kzn-T.TS.238)

Kazak Türkçesi

şıngır- : Çılgılık atmak, bağırmaq, haykırmak. (Kaz.TS.654)

Kırım-Tatar Türkçesi

bagır- : Bağırmaq. (DKTTS.1.C239)

çağır- : Çağırmaq 1. Birinin gelmesini yüksek sesle söylemek. 2. Davet etmek. 3. Binmek için bir araç istemek. (DKTTS.3.C478)

sısgır- : 1. Islık çalmak. 2. Tiz sesler çıkarmak. (DKTTS.3.C152)

süngür-: Sümürmek, sümüğü kuvvetli bir hava akımıyla burundan dışarı atmak. (DKTTS.3.C185)

[süngürık: Sümük. (DKTTS.3.C185)]

Kumuk Türkçesi

pışgır- : Sesli sesli burnundan soluk almak, sık sık nefes almak.
(Kmk.TS.188)

sızgır- : Islık çalmak, ötmek, vızıldamak. (Kmk.TS.248)

şüşgür- : Hapşırarak, aksırmak. (Kmk.TS.265)

Nogay Türkçesi

sızgır- : Islık çalmak. (NTS.317)

Altay Türkçesi

bagır- : Yüksek sesle bağırarak, böğürmek. (ATS.33)

kıygır- : Bağırarak, yüksek sesle okumak. (ATS.111)

[kıygi: Çılgılık, haykırma, bağırma, gürültülü söz. (ATS.110)]

sıgır- : Islık çalmak. (ATS.153)

Hakas Türkçesi

abağır- : Bağırarak, yüksek sesle haykırarak. (HTS.24)

hağır- : Öksürüp tükürmek, balgam tükürmek. (HTS.138)

hığır- : 1. Çağırarak, seslenmek. 2. Davet etmek. (HTS.169)

ığır- : Uğuldamak, gıcırdamak. (HTS.203)

kiğir- : Geğirmek. (HTS.242)

pırğır- : Pıskırmak, aksırmak, burundan gürültüyle soluk almak.
(HTS.360)

sığır- : 1. Islık çalmak. 2. Çınlamak, inlemek. 3. Cık cık ötmek.
(HTS.421)

Tuva Türkçesi

algır- : 1. Bağırarak, haykırarak. 2. (Düdük) Ötmek. 3. (Karga)
Gaklamak. (TTS.53)

kaygır- : 1. Bağırarak. 2. Çağırarak. (TTS.275)

kegir- : Geğirmek. (TTS.234)

ogur- : Bağırmaq, haykırmak, anırmak. (TTS.313)

Yakut Türkçesi

ıngır- : Çağırmaq, davet etmek. (YTS.527)

keger(t)-: Geğirmek, öğürtü gelmek. (YTS.217)

+hIr- varyantı:

Azerbaycan Türkçesi

çımhır-: Birinine bağırmaq, kaba bir şekilde cevap vermek. (ADİL.78)

finhır- : 1. Havayı burun deliklerinden güçle bırakarak ses çıkarmak (inek). 2. Ses çıkararak havayı, buharı bırakmak. (ADİL.2.C.189)

hayhır-: Haykırmak. (ADİL.2.C.337)

Karay Türkçesi

inçxır- : İç çekmek, oh çekmek, oflamak, uflamak. (Kry.TS.204)

kıçxır- : Bağırmaq, haykırmak, çağırmaq. (Kry.TS.389)

Hakas Türkçesi

hahır- : Öksürüp balgam tükürmek. (HTS.138)

hıshır- : Bağırmaq. (HTS.180)

hohır- : Horultu çıkarmak, aksırmak. (HTS.183)

pıshır- : Pıskırmak, burundan gürültüyle soluklama. (HTS.362)

Yakut Türkçesi

çihır- : Keskin, tiz, vızılıtlı, fışirtılı sesler çıkarmak. (YTS.515)

xahır- : 1. (Hayvan hakkında) Yüksek sesle bağırmaq. 2. Anırmak, böğürmek. (YTS.488)

xaxaar -: 1. Gıdıklamak, bağırmaq. 2. Kahkaha atmak. (YTS.490)

kuhur- : Vızılıtlı, keskin sesler çıkarmak. (YTS.194)

Çuvaş Türkçesi

ahır- : 1. Sesli gülmek, kahkaha atmak. 2. (Rüzgâr) Uğuldamak. (ÇTS.41)

yîhîr- : Çağırarak, seslenmek, davet etmek. (ÇTS.91)

şuhîr- : Çağırarak, bağırarak, haykırmak, inlemek, inildemek. (ÇTS.213)

şîhîr(t)-: Islık çalmak. (ÇTS.299)

tulhîr- : 1. Burnuyla gürültülü soluk çıkarmak. 2. Surat asmak, somurtmak. (ÇTS.239)

ühîr- : 1. Gürültü yapmak, uğuldamak, gürüldemek, atışmak. 2. Hırlamak, kükremek, ulumak. (ÇTS.257)

+kIr- varyantı:

Eski Uygur Türkçesi

alakır- : 1. Bağırarak, çağırarak, gürültüye getirmek, ateşli konuşmak. 2. Konuşmak, düzensiz duruma düşmek. (EUTS. 10)

aykır- : Haykırmak. (EUTS. 28)

äkîr(t)-: Bağdırtmak. (EUTS. 70)

ıkur- : Tıkanmak, tıkanıklık hissetmek. (EUTS. 86)

kıkır- : Çağırarak, seslenmek, bağırarak. (EUTS. 174)

pükür- : Fışkırtmak, sıçratmak. (EUTS. 159)

yaŋkur-: Seslenmek. (EUTS. 284)

Karahanlı Türkçesi

bakır- : Bağırarak. (DLT.III, 186-7; 186-8; 186-9)

bırkır- : Homurdanmak, genizden ses çıkarmak. (DLT.II, 171-26; 171-23; 171-25)

bürkir- : Püskürmek. (KB. 4892)

çakır- : Çağırarak. (İKT. 37/54a3)

kakır- : Boğazın gürültü ile temizlemek. (KB. 4113)

kıkır- : Yüksek sesle çağırarak, bağırarak; haykırmak. (DLT.II, 83-26; 83-14; 142-14; 83-15; 441-8; 83-21)

pürkür-: Püskürmek, fişkürmek. (DLT.II, 171-3; 170-25; 171-1; 171-4)

sıkır- : Islık çalmak. (DLT.II, 83-1; 83-10; 83-14)

üşkür- : 1. Üşürmek, kışkırtmak. 2. Islık çalmak. (DLT.I, 228-17; 228-6; 228-10; 228-13)

Harezmi Türkçesi

akır- : Anırmak. (İML.123)

bıskır- : Gülümsemek. (ME.141-1; 144-3)

çakır- : Bağırarak, çağırarak. (NF.275-9), (KE.141r4; 141v14; 79v12; 204r9, 227v17; 274v19), (ME.39-6; 94-2; 168-6), (İML.110; 111; 124; 176)

kakır- : Boğazını gürültü ile temizlemek, hafifçe öksürmek. (KE.165v21),(İML. 106)

kekir- : Geçirmek. (İML.106; 113; 164)

kıçkır- : Bağırarak. (KE.128v11; 164r19)

kıkır- : Çağırarak, bağırarak. (ME.97-5; 125-4)

sıkır- : Islık çalmak. (İML.III ve 176)

tükür- : Tükürmek. (İML.105)

tüwkür-: Tükürmek. (NF.155-16), (KE.28v2; 23v8), (ME.174-8; 180-8)

üykür- : Haykırmak. (ME.3-6)

Kıpçak Türkçesi

bıçkır- : Horuldamak. (TZ.21. b. -4)

bürkür-: Sıçratmak, püskürtmek. (CC. 80b/19b)

çüçkür-: Hapşırarak. (CC. 57b/11)

haykır-: Haykırmak, nala atmak. (İH.29)

ınçkır-: Hıçkırarak. (TZ.9. a. -10; 84. a. -13)

kakır- : 1. Hah diye genizden balgam çıkarıp tükürmek 2. Hafifçe öksürüp sesini düzeltmek. (TZ.9. a. -12)

kıçkır- : 1. Bağırarak, çağırarak, seslenmek. 2. Hıçkırarak. (CC. 69a/5; 63a/38), (TZ, 23. A. -1)

kıçkur-: Bağırarak, çağırarak, feryat etmek. (Kİ.69; R. II. (Kaz.) 795; Ş. Sul. 243. Bud. II. 40; P. D. C. 443.)

kışkır- : Bağırarak, çığlık atmak. (KK.84a/11)

sıskır- : Islık çalmak. (TZ.22. b. -10)

simkir-: Sümürmek., (KK.82b/3), (TA, 38a/9), (BM. 27)

[simkirik: Sümük.] (KK.69a/5)

tükür- : Tükürmek. (CC. 63b/22-23), (İM, 77), (Kİ.39) (TZ, 8. a.- 9; 83. b.- 8)

Eski Anadolu Türkçesi

balkır- : Balgam çıkarmak. (Yen.TS. 36)

çımır-: 1. Püskürtmek. 2. Su gibi fişkırtarak pislemek. 3. Kötü ve sert söylemek, azarlamak. (Yen.TS. 67)

Çağatay Türkçesi

çakır- : Bağırarak, davet etmek, çağırarak. (AL.227,15), (ŞT.72a-2, 78a-9, 78b-4, 92a-9)

çöşkür-: Aksırmak. (AL.245)

çüşkür-: Aksırmak. (ŞSL.156)

fişkır- : Püskürmek, fişkırmak. (ŞSL.210)

[fişır fişır: Fıs fıs. (ŞSL.211)

haykır-: Bağırarak, çağırarak, feryad figan etmek. (ŞSL.286)

ışkır- : Islık çalmak. (ŞSL.53)

ınçkır- : Hıçkırarak, hıçkırarak hıçkırarak ağlamak, hafif hafif, ahlaya ahlaya ağlamak. (ŞSL.63), (ML.776a, 19), (AL.85,15)

kakır- : Kakırdamak, haykırmak, (kuru kurutulmuş şeyler) ses çıkarmak. (ŞSL.220)

kıçkır- : Bağırarak, çağırarak, haykırmak. (BV.425/9)

ökür- : Ağlamak, üzülme, yürekte ağlamak. (ML.776a 18)

sümkür-: Burnundaki pisliği çıkarmak, burun kakmak. (ŞSL.193)

tüfkür- : Tükürmek. (ŞSL.122)

Azerbaycan Türkçesi

askır- : Öksürmeye benzer bir ses çıkarmak, püskürtmek. (ADİL.146)

[askırık: Püskürtmek. (ADİL.146)]

kışkır- : Haykırmak, bağırarak. (ADİL.2.C.149)

[kışkırtı: Çığır, bağır (ADİL.2.C.150)]

fışkır- : Dar bir yerden bir anda şiddetle sıçramak, vurmak. (ADİL.2.C.192)

[fışkırtı: Fışkırarak çıkan suyu, buharın vb. çıkardığı ses. (ADİL.2.C.192)]

haykır-: Bağırarak, çığlık koparmak. (ADİL.2.C 337)

[haykırtı: Çığır, bağır. (ADİL.2.C 337)]

püskür-: 1.Kendi içinden şiddetle bir şeyi savurup atmak. 2. Saşmak. (ADİL.2.C.630)

Gagavuz Türkçesi

kışkır- : Kış kış etmek, kuşları kovalamak. (GTS.149)

[kış: Tavukları, kuşları kovalamak için kullanılan ses. (GTS.146)]

tükür- : Tükürmek. (GTS.247)

Türkiye Türkçesi

afkır- : 1. (Köpek) Havalamak, ürümek. 2. (İnek, öküz, at) Aksırmak, tıksırmak. 3. Birinin yüzüne karşı edepsizce bağırarak. 4. Okuyup üflemek. (TSYK.291-292)

akır- : Anırmak. (TSYK.294)

aykır- : Haykırmak. (TSYK.292)

bürkür-: Püskürmek, serpmek. (TSYK.322)

cakkır-: İstekle içten gülmek. (TSYK.327)

[çak çuk: Şapırtı, sakız çiğnerken çıkan ses. (TSYK.327)]

[çakır çakır: Şapırtı, sakız çiğnerken çıkan ses. (TSYK.328)]

cevkir- : (Yeni doğan çocuk) Ağlamak. (TSYK.332)

[cevcev: 1. En hareketli an. 2. Havlama. (TSYK.332)]

çankur-: Can acısından havlamak (köpek). (TSYK.380)

[çan: 1. Madenden, saksı biçiminde türlü boyda yapılan, içinde sarkan tokmağın kenarlara vurulmasıyla ses çıkaran ve işaret etmek için kullanılan araç. 2. Değirmende buğdayın bittiğini haber veren taş üzerinde sarkan ipe bağlı madeni parçalar. (TSYK.379)]

[çangıl çungul: Kaba ve zevksiz ses çıkarmak. (TSYK.379)]

[çangırtı: Zil, çan ses. (TSYK.379)]

çızkır- : Bağırıp çağırmak. (TSYK.404)

çömkür-: 1. (Köpek) Atılıp havlamak. 2. Karşı gelmek. (TSYK.415)

çüçkür-: Aksırmak. (TSYK.416)

fişkır- : 1. (Gaz, sıvı) Bir yerden basınç etkisiyle yukarıya doğru birdenbire ve hızla çıkıvermek. 2. Birden yeşermek büyümek. (TSYK.457)

[fiş fiş: Fısır fısır. (TSYK.456)]

[fişfişi: Su fişkirtan araç. (TSYK.456)]

fıykır- : Bağırmak, haykırmak. (TSYK.458)

[fıyık: 1. Islık. 2. Arıları yiyen bir kuş. (TSYK.458)]

havkur-: Havlamak. (TSYK.499)

[hav: Köpek sesi. (TSYK.499)]

havkır-: 1. Havlamak. 2. Bağırmak (tilki, çakal). 3. Bir kimseye

kızgınlıkla karşılık vermek. 4. Bazı tarikatçılar kendilerinden geçerek bağırışmak. (TSYK.499)

[hav: Köpek ses. (TSYK.499)]

haykır-: 1. Telaşla bağırarak. 2. Şikayetle bağırarak. 3. Çağırarak, seslenmek. 4. Yüksek sesle bağırarak. (TSYK.499-500)

[haykırı: Bağırma. (TSYK.499)]

hıçkır- : 1. Boğazdan hık hık diye ses çıkarmak. 2. İçini çeke çeke ağlamak. (TSYK.501)

[hık: Hıçkırık, boğazdan gelen ses. (TSYK.501)]

höpkür-: Bağırarak birinin üzerine yüymek. (TSYK.512)

hümkür-: 1. Ses çıkararak burun silmek. 2. Kızgın kızgın söylenmek. 3. Atılmak, saldırmak. (TSYK.514)

kakır- : 1. Balgam çıkarmak. 2. Boğazını gürültüyle temizlemek. (TSYK.529)

[kakırtı: Kuru şeylerden çıkan ses. (TSYK.529)]

[kakır kakır: Kuru nesnelere çıkan ses. (TSYK.529)]

kevkir- : Havlamak. (TSYK.534)

kıskır- : İnsanı ya da herhangi bir hayvanı kavgaya sürmek, kışkırtmak. (TSYK.545)

[kıs kıs: 1. “Kıs kıs gülme” deyiminde gülmenin sessizce ve alay ederek yapıldığını anlatır. 2. Koyunları kovala ünlemi. (TSYK.545)]

kışkır- : Köpeği ısırma, havlamaya kışkırtmak. (TSYK.545)

[kış: Tavuk vb. hayvanları, kuşları ürkütme için kullanılan bir ünlem. (TSYK.545)]

ofkur- : (Yaralı hayvan) Can acısıyla uzun uzun nefes almak. (TSYK.579)

[of: Sıkıntı ya da acıyı anlatır. (TSYK.579)]

öfkür- : Tekkelerde yüksek sesle Tanrı'nın adını söylemek, zikretmek. (TSYK.582)

pafkır- : 1. Bağırarak. 2. Gür ve hızlı akmak. 3. Oflamak, oflayarak sıkıntını belli etmek. 4. Havlamak. Sıtma sebebiyle bağırarak çırpınmak. (TSYK.585)

pofkur-: 1. (Su) Dar bir delikten dışarı doğru hızla ses çıkararak akmak. 2. Geçirir gibi ses çıkarmak. (TSYK.601)

[pof: Yumuşakça bir şeyin ya da havası boşalan bir nesnenin çıkardığı sesi anlatır. (TSYK.601)]

püskür - : Ağzında bulunan bir sıvı veya toz durumundaki bir şeyi hızla savurarak dışarı vermek. (TSYK.605)

sımkır-: 1. Hıçkırarak. 2. İçin için sessizce ağlamak. 3. Burun temizlemek. (TSYK.610)

sümkür-: Soluğunu burnundan hızla vererek sümüğünü dışarı atmak. (TSYK.614)

tohkür-: (At) Öksürür gibi ses çıkarmak. (TSYK.655)

töskür- : Kavgada yılıp geri çekilmek. (TSYK.662)

[tös: Hayvanı çevirme, durdurma, kovalama ünlemi. (TSYK.662)]

tükür- : 1. Ağızdakini dudakları arasına getirerek dışarı atmak. 2. Ağız yoluyla dışarı çıkarmak. 3. Ağızına gelen boğaz salgılarını ortalığa salmak. (TSYK.663)

tüskür-: 1. Atmak. 2. Tıksırmak, aksırmak. (TSYK.663)

vañkır-: (Köpek) Dövülme, taşlanma dolayısıyla inlemek. (TSYK.670)

Türkmen Türkçesi

heňkir-: 1. Hıçkıra hıçkıra ağlamak. 2. Bağırmaq, haykırmak. (Tkm.TS.344)

vankır-: (Köpek vb.) Keskin çığlık atmak. (Tkm.TS.663)

Başkurt Türkçesi

akır- : Kuvvetli bir sesle bağırmaq, haykırmak. (BTS.23)

bışkır- : 1. Burnundan bir anda nefes vermek. 2. Ağzından ve burnundan salya saçmak. (BTS.87)

kikér- : Geçirmek. (BTS.284)

kakır- : Balgam çekerek tükürmek. (BTS.320)

[kakırık: Balgam. (BTS.320)

kışkır- : Yüksek ses çıkarmak, bağırmaq, ses vermek. (BTS.356)

sakır- : 1. Çağırmaq, ses veya işaret ile gelmesini istemek. 2. Gülmeyi emretmek. 3. Misafirliğe çağırmaq. 4. Göreve çağırmaq. 5. Ses çıkarmak, ötmek. (BTS.493)

söskör-: 1. Öksürmek. 2. Motor gibi düzenekler düzgün çalışmadığında kesik kesik ses çıkarmak. (BTS.538)

Karaçay-Malkar Türkçesi

çüçkür-: Hapşırmaq, aksırmaq. (K-MTS.180)

kekir- : Geçirmek. (K-MTS.253)

ökür- : Böğürmek. (K-MTS.316)

Karay Türkçesi

akır- : İnmek, ulumak. (Kry.TS.59)

bakır- : Yüksek sesle bağırmaq. (Kry.TS.100)

çakır- : Çağırmaq, davet etmek. (Kry.TS.622)

intskır-: İnmek. (Kry.TS.203)

ketskir-: Hapşırmaq. (Kry.TS.311)

kıçkır- : Haykırmak, bağırarak, feryat etmek, çığlık atmak. (Kry.TS.383)

[kıçkırık: Gürültü, bağırma. (Kry.TS.382)]

kıtskır- : Bağırarak, çağırarak. (Kry.TS.389)

kekir- : Geçirmek. (Kry.TS.398)

makır- : Bağırarak. (Kry.TS.402)

ökür- : Ağlamak, bağırarak ağlamak. (Kry.TS.439)

pışkır- : 1. Horlamak. 2. Kişnemek. (Kry.TS.449)

tuşkur- : Hapşırarak. (Kry.TS.551)

tükür- : Tükürmek. (Kry.TS.553)

üşkür- : Hapşırarak. (Kry.TS.592)

Kazan-Tatar Türkçesi

bakır- : Bağırarak. (Kzn-T.TS.33)

çakır- : 1. Çağırarak, ses ve işaretle gelmesini istemek. 2. Gelmesini emretmek. 3. Misafirlige davet etmek. 4. Askere çağırarak. (Kzn-T.TS.60)

kıçkır- : 1. Bağırarak çağırarak, çığlık atmak. 2. İmdat istemek için bağırarak. 3. Sert sesle azarlamak. 4. Bir şeye dikkat çekmek için bağırarak. (Kzn-T.TS.165)

poskır- : Burun deliklerinden sesli bir şekilde solunmak. (Kzn-T.TS.219)

köçkür- : Hapşırarak. (Kzn-T.TS.288)

tökür- : Tükürmek. (Kzn-T.TS.288)

ükür- : 1. Anırmak. 2. Böğürmek. (Kzn-T.TS.314)

Kazak Türkçesi

akır- : Yüksek sesle bağırarak. (Kaz.TS.38)

bakır- : 1. Bağırarak. 2. Kızmak, azarlamak. (Kaz.TS.75)

ıskır- : Islık çalmak. (Kaz.TS.666)

- jötkir- : Tıksırmak, aksırmak. (Kaz. TS.184)
kakır- : Balgam çıkarmak, tükürmek. (Kaz.TS.278)
kekir- : Geçirmek. (Kaz.TS.225)
kışkır- : Haykırmak, bağırarak. (Kaz.TS.353)
ökir- : Bağırarak ağlamak. (Kaz.TS.426)
tüşkır- : Tükürmek, hapşırarak. (Kaz.TS.566)

Kırgız Türkçesi

- akır- : haykırmak, bağırarak, nara atmak. (KTS.1.C.84)
aykır- : Haykırmak, yüksek sesle bağırarak. (KTS.1.C.56)
bakır- : Bağırarak, yüksek sesle bağırarak. (KTS.1.C.201)
bışkır- : Aksırmak. (KTS.1.C.359)
çakır- : 1. Bir yere davet etmek. 2. Haykırmak. 3. Toplantıya çağırarak. (KTS.2.C.690)
çimkir- : Sümürmek. ((KTS.2.C.729)
katkır- : Kahkaha ile gülmek. (KTS.1.C.804)
kekir- : Geçirmek. (KTS.1.C.821)
kıykır- : Haykırmak, bağırarak. (KTS.2.C.163)
ökür- : Bağırarak, haykırmak. (KTS.2.C.347)
tükür- : Tükürmek. (KTS.2.C.612)
üşkür- : İçten çekmek (KTS.2.C.664)

Kırım-Tatar Türkçesi

- aykır- : Haykırmak 1. Telaş, öfke vb. sebeplerle yüksek sesle bağırarak. (DKTTS.1.C211)
bakır- : Bağırarak 1. Yüksek ve gür ses çıkarmak, yüksek sesle konuşmak. 2. Birine seslenmek. (DKTTS.1.C245)
bırkır- : (At, eşek) Havayı genizden kuvvetle dışarı atarken gürütülü sesler çıkarmak.

(DKTTS.1.C313)

[bırk bırk: Çıkarılan sesleri ifade eden söz. (DKTTS.1.C313)]

cekir- : 1. Haykırmak, yüksek sesle bağırarak. 2. Öfke ile seslenmek, çıkışmak. (DKTTS.1.C422)

çakır- : 1. Çarılmak. 2. Davet ettirilmek, davet edilmek. (DKTTS.1.C478)

fişkır- : Fışkırmak 1. Sıvılar, gazlar bir yerden hızla çıkmak. 2. Bir şey bir yerde bol bol bulunmak. (DKTTS.2.C57)

[fiş fiş: Fışır fışır. (DKTTS.2.C57)]

kakır- : Balgam çıkartmak. (DKTTS.2.C182)

kekir- : Geçirmek. (DKTTS.2.C259)

koşkır-: Homurdanmak, anlaşılmaz bir şekilde konuşmak. (DKTTS.2.C335)

ökir- : Böğürmek. (DKTTS.3.C3)

[ökirik: 1. Böğürme. 2. Feryat, çığlık. 3. Acı acı ağlama. (DKTTS.3.C3)]

şakır- : 1. Birinin gelmesini kendisine yüksek sesle söylemek veya işaretle bildirmek. 2. Davet etmek. 3. Yüksek sesle türkü söylemek. 4. (Horoz için) Ötmek. (DKTTS.3.C200)

tükür- : Tükürmek. (DKTTS.3.C393)

Kumuk Türkçesi

akır- : Haykırmak, bağırarak, bangır bangır bağırarak, feryat etmek. (Kmk.TS.16)

bokur- : Fokurdamak, çağıldamak, çağlayarak akmak. (Kmk.TS.57)

çakır- : Çağırarak, davet etmek. (Kmk.TS.73)

ökür- : 1. Uğuldamak, vızıldamak, gürlüdemek. 2. Böğürmek. 3. Ünlenmek, ünlü olmak. (Kmk.TS.179)

kakır- : Balgam tükürmek, kan tükürmek. (Kmk.TS.202)

tükür- : Tükürmek. (Kmk.TS.293)

Nogay Türkçesi

akır- : Bağırarak, haykırmak. (NTS.35)

bakır- : Bağırarak, haykırmak. (NTS.68)

kakır- : Balgam çıkarmak, kan kusmak. (NTS.140)

[kakırışık: Balgam. (NTS.140)]

kekir- : Geçirmek. (NTS.158)

kışkır- : Bağırarak çağırmak, haykırmak. (NTS.204)

ökir- : Bağıra bağıra ağlamak, böğürmek. (NTS.257)

pıskır- : (At) Horlamak, horuldamak. (NTS.273)

şakır- : Çağırmak, davet etmek. (NTS.402)

şüşkir- : Aksırmak, hapşırarak. (NTS.418)

tükir- : Tükürmek. (NTS.369)

üskir- : Fısıldamak. (NTS.391)

Özbek Türkçesi

akir- : Böğürmek, ağlamak, anırmak, kükremek. (URS.42)

bakir- : Yüksek sesle bağırarak, çağırmak. (URS.48)

[bakir-bukir: Çok kaynamak, fıkırdamak. (URS.48)]

kekir- : Geçirmek. (URS.205)

pişkır- : Nefes çıkarmak, nefes alıp vermek. (URS.340)

[piş-piş: Burnundan soluma. (URS.340)]

puskur- : Üflemek. (URS.348)

çinkir- : Bağırarak, inlemek. (URS.541)

Yeni Uygur Türkçesi

çakır- : Çağırmak. (YUTS.68)

çüşker-: Aksırmak, hapşırmak. (YUTS.89)

kékir- : Geğirmek. (YUTS.197)

kıçkar-: Çağırarak, davet etmek. (YUTS.234)

önkür- : Hüngürdemek. (YUTS.306)

üşkür- : Bağırarak, aksırmak (YUTS.440)

Altay Türkçesi

bışkır- : 1. (At için) Burnundan solumak. 2. Hırıldamak. 3. Hapşırarak. (ATS.40)

cötkür-: Öksürmek. (ATS.65)

çuçkur-: Hapşırarak. (ATS.78)

ışkır- : (At için) Horuldamak. (ATS.88)

kakır- : Balgam çıkarmak. (ATS.94)

katkır- : Yüksek sesle gülmek. (ATS.101)

kışkır- : Bağırarak, çağırarak. (ATS.110)

küşkür-: Hapşırarak. (ATS.130)

sekir- : Sıçramak. (ATS.151)

tükür- : Tükürmek. (ATS.188)

üşkür- : Islık sesi çıkarmak, zor nefes almak. (ATS.199)

Hakas Türkçesi

iker(t-): Hıçkırarak ağlamak. (HTS.215)

sışkır- : Fışkırmak, püskürmek. (HTS.438)

tükür- : Tükürmek. (HTS.533)

üşkür- : 1. Hırıldamak. 2. Öksürmek. (HTS.551)

Tuva Türkçesi

bışkır- : 1. (Keçi, koyun) Aksırmak. (TTS.132)

ışkır- : Nefes almak, zorla nefes alıp vermek. (TTS.601)

kışkır- : Haykırmak, yüksek sesle bağırarak. (TTS.280)

küşkür-: (Keçi, koyun) Kış kış diye kovalamak. (TTS.271)

şakır- : (Baykuş) Bağırarak. (TTS.565)

Çuvaş Türkçesi

kakır- : Geçirmek. (ÇTS.93)

kışkır- : Bağırarak, gıklamak, ötmek, haykırmak. (ÇTS.106)

makır- : Ağlamak, sızlamak, melemek, böğürmek. (ÇTS.131)

[makır: Ağlama, sızlanma, meleme, böğürme. (ÇTS.131)]

şıkır- : Cıyak cıyak bağırarak. (ÇTS.204)

ükır- : Ulumak. (ÇTS.255)

+ır- varyantı:

Eski Anadolu Türkçesi

kaır- : Balgam çıkarmak için öksürmek. (Yen.TS. 136)

Azerbaycan Türkçesi

anır- : Bağırarak. (ADİL.118)

[ankırtı: Eşek sesi, bağırması. (ADİL.118)]

Gagavuz Türkçesi

anır- : 1. Anırmak. 2. Avazı çıktığı kadar bağırarak. 3. Gürültü etmek. (GTS.14)

Türkiye Türkçesi

anır- : Anırmak. (TSYK.294)

Türkmen Türkçesi

mönjur-: Böğürmek, anırmak, uğuldamak. (Tkm.TS.463)

zaır-: Fırlamak. (Tkm.TS.723)

Kırgız Türkçesi

çaır- : Acı acı bağırarak. (KTS.2.C.706)

çınır- : İnce ve tiz ses çıkarmak, sesli bir şekilde ağlamak.
(KTS.2.C.56)

Kırım-Tatar Türkçesi

añır- : Anırmak, bağırarak. (DKTTS.1.C112)

Altay Türkçesi

çınır- : Keskin, tiz bağırarak, çığlık atmak, cıyak cıyak bağırarak.
(ATS.74)

koñır- : (Köpek için) Çınlamak, acı acı havlamak. (ATS.116)

Çuvaş Türkçesi

yanır- : Çınlamak, ötmek, duyulmak, sesi gelmek, çingirdamak.
(ÇTS.314)

+yIr- varyantı:

Azerbaycan Türkçesi

beyir- : (Daha çok küçük boynuzlu hayvanlar) Ses çıkarmak.
(ADİL.291)

böyür- : Bağırarak, haykırmak. (ATS.152)

Sonuç

+Kır- eki, yansıma kelimelerden fiil yapan en karakteristik şekildir. Bu ek sadece basit kökler üzerinde kullanılmaktadır

Çalışmamızda, +kır-, +kir-, +kur-, +kür-; +gır-, +gir-, +gur-, +gür- varyantları daha yaygın olduğu tespit edilmiş ve K'li örneklerine daha çok rastlanmıştır. Tarihî Türk lehçelerinde +Kır- eki bir tek Orhun Türkçesinde görülmemiştir. Ancak bu durum, Orhun Türkçesinde +Kır- ekinin ya da bu ekle yapılan ses yansımali fiillerin olmadığını göstermez. Yalnızca o döneme ait eserlerin konusu gereğince, bu tür fiillere ihtiyaç duyulmamış olabilir.

Çeşitli alomorfları olan +Kır- eki, günümüz Türk lehçelerinin hepsinde mevcuttur. Genellikle g'li ve de k'li şeklindedir.

Oğuz grubu çağdaş Türk lehçelerinde *K*'li biçimlerinin yanı sıra *h*'li ve *y*'li biçim Azerbaycan Türkçesinde, *η*'li biçim ise Türkmen Türkçesinde görülmüştür. +*KIr*- ekinin en çok alomorfı Oğuz grubu lehçelerinde görülmüştür.

Kıpçak grubu çağdaş Türk lehçelerinden bu ek, işlek bir ektir. Söz konusu lehçelerde hem *g*'li hem de *k*'li, ayrıca *h*'li biçimlerine de rastlanmıştır. Kırgız Türkçesinde ses yansımaları kelimelerde *g*'li biçimleri bulunmamaktadır. Karay Türkçesinde ise, iki örnekte *h*'li biçimleri görülmüştür.

Karluk grubu lehçelerinde sadece *k*'li biçimleri mevcut olup ekin, başka alomorfuna rastlanmamıştır.

Sibirya grubu lehçelerinde ise hem *g*'li hem *k*'li, Hakas ve Çuvaş Türkçesinde ise *h*'li biçimleri de bulunmaktadır.

Tarihî Türk lehçelerin eserlerini ve günümüz Türk lehçelerin sözlüklerini fişleme sonucunda +*KIr*- eki, 28 lehçede geçmekte ve toplamda 351 ses yansımaları fiil tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ABDUVALİYEV, İ., AKMATALİYEV A. vd. (2011). *Kırgız Tilinin Tüştürmü Sözdüğü*, Bişkek: Avrasya Yayınları.
- AKABİROVA, S. (1988). *Uzbeksko-Russkiy Slovar*, Taşkent.
- ARGUNŞAH, M. (2015). *Codex Cumanicus*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- ARIKOĞLU, E. (2005). *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AŞMARİN, N. (1918). *Osnovi Çuvaşskoy Mimologii*, Kazan.
- AŞMARİN, N. (1925). "Podrajaniye v Yazıkah Srednego Povoljjiya", *İzvestiya Azerbaydjanskogo Universiteta*, Baku, syf. 143-158.
- AŞMARİN, N. (1928). *O Morfoloğičeskih Kategoriyah Podrajaniy v Çuvaşskom Yazıke*, Kazan.
- ATA, A. (1997). *Kısaşü'l-Enbiyâ*, Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1945). *Ettuhfet-Üz-Zekiyye Fil-Lügât-İt-Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, B. (1970). *Abuşka Lügatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- ATALAY, B. (2006). *Divanü Lûhat-İt-Türk*, Ankara: TDK Yayınları.

- AHUNDOV, A., KAZIMOV, K. vd. (2011). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati*, Bakı, Şərq-Qərb
- BANGUOĞLU, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BASKAKOV, N. (1958). *Karakalpakça-Ruşşa Sözlük*, Moskva: Memleket Baspası.
- BASKAKOV, N. (1963). *Nogaysko Russkiy Slovar*, Moskva.
- BASKAKOV, N. (1974). *Karaimsko-Russko-Polskiy Slovar*, Moskva: İzdatelstvo Russkiy Yazık.
- BATTAL, A. (1997). *İbnü-Mühennâ Lügati*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAYRAM, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Tablet Yayınları.
- CAFEROĞLU, A. (1931). *Kitâb al-İdrâk Li-Lisân Al-Atrâk*, İstanbul: Enkaf Matbaası.
- CAFEROĞLU, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- CHOİ, H. M. (2010). *Türkçe, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzca Karşılaştırmalı Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- DİLÇİN, C. (2013). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- DURGUT, H. (1995). *Şeyh Süleymân Efendi-î Buhârî Lügat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel) Adlı Eserin Transkripsiyonu*, Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Trakya Üniversitesi.
- ERASLAN, K., SERTKAYA, O. F. vd. (1979). *Kutadgu Bilig, Dizin*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- ERASLAN, K. (1999). *Mevlâna Sekkakî Divanı*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERASLAN, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERDAL, M. (1991). *Old Word Formation a Functional Approach to the Lexicon*. Wiesbaden.
- ERGİN, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım Yayınları.
- GAYDARÇI, G. (1991). *Gagavuz Türkçesi Sözlüğü*, (Çev.: İsmail Kaynak vd.), Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İSYANGULOVA, G. (2015). "İstoriya İzüçeniyaPodrajatelnih Slov i li Mesto v Sisteme Çastey Reçi", Ufa: *Filologiya i İskusstvovedeniye, Vestnik Başkirskogo Universiteta*, s. 52-555.
- İZBUDAK, V. (1936). *El-İdrâk Haşiyesi*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- KAÇALIN, M. (2009). *Mukadimetü'l-Edeb*, Ankara: TDK Yayınları.
- KARAĞAÇ, G. (2013). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARAHAN, S. O. (2011). *Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü*, Köstence.
- KESKİN, E. G. (2017). *Türkçede Birleşik Ekler*, Basılmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi,
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV, A. (2003). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yayınları.
- KURAŞKINA, N. (2007). *Zvukooboznaçeniya Kak Reprezentatsiya Zvukov Sferi Yazıkı*, Ufa.
- NECİP, E., N. (2008). *Uygur Türkçesi Sözlüğü*, (Çev.: İklil Kurban), Ankara: TDK Yayınları.

- NASKALÍ E. G., DURANLI, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- OMURALIEVA, A. (2018). *Türk Yazı Dilleri ve Diyalektlerinde Yansımali Fiillerin Yapısı*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi,
- ÖLMEZ, Z. K. (1996). *Şecere-i Terâkime (Türkmenleri Soykütüğü)*, Ankara: Şafak Matbaacılık.
- ÖNER, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZÖNDER, S., B. (1996). *Muhakemetü'l-Lügatayn*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖZŞAHİN, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- PEKACAR, Ç. (2007). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- SEREBRENNIKOV, B. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (Çev.: Tefvik Hacıyev, Mustafa Öner), Ankara: TDK Yayınları.
- SLEPTSOVA P. (1972). *Yakutsko-Russkiy Slovar*, Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya.
- SÇERBAK, Aleksandr, Mihayloviç (1981). *Oçerki Po Sravnitelnoy Morfologii Tyurkskih Yazıkov (Glagol)*, Leningrad:Nauka.
- ŞAGDAROV, L. (1962). *İzobrazitelniye Slova v Sovremennom Buryatskom Yazıke*, Ulan-Ude.
- TAVKUL, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, T., ÖLMEZ, M. (1995). *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- TEKİN, T. (2013). *Makaleler 3, Çağdaş Türk Dilleri*, Ankara: TDK Yayınları.
- TENİŞEV, E. (1968). *Tuvinsko-Russkiy Slovar*, Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Estsiklopediya.
- TENİŞEV, E. (1988). *Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskin Yazıkov, Morfologiya*, Moskva: Nauka.
- TEZCAN, S. (2014). *Nehcü'l Feradis*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, R. (1992). *İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtîn*, Ankara: TDK Yayınları.
- TOPARLI, R. (1999). *El-Kavânînü'l-Külliyye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKAY, K. (2002). *Bedâyiü'l-Vasat*, Ankara: TDK Yayınları.
- ZAJACZKOWSKÍ, A. (1954). *Bulğat Al Mustâq Fi Luğat At-Turk Wa-L-Qıfçâq*, Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ZÜLFİKAR, H. (1995). *Türkçede Ses Yansımali Kelimeler*, Ankara: TDK Yayınları.